

Barbara Strozzi

Fanny Mendelssohn

Clara Schumann

Alma Mahler

Rebecca Clarke

Henriëtte Bosmans

Sofia Goebaldolina

Galina Oestvol'skaja

Kaija Saariaho

Unsuk Chin

De heilige canon

Blijkbaar hebben vrouwen in de geschiedenis nooit de ruimte gehad om volwaardig te componeren, concludeerde ik verdrietig. Een goede vriend wees me echter op componistes die ik wel van naam bleek te kennen, maar waaraan ik nooit aandacht had besteed: Fanny Mendelssohn, Clara Schumann, Alma Mahler. Ik besloot wat muziek van hen te beluisteren, maar omdat ik niet zo'n liefhebber van de Romantiek ben, uitzonderingen daargelaten, voelde ik geen aandrang om mijn cd-collectie met deze componistes uit te breiden, louter omdat zij vrouwen waren. En, zo redeneerde ik, het zal toch wel niet voor niets zijn dat hun broer of partner – Felix Mendelssohn, Robert Schumann, Gustav Mahler – wél de canon heeft bereikt, maar zichzelf niet, of slechts een marginale positie erin. De klassieke canon had voor mij iets heiligs, want in zóveel gevallen – Monteverdi, Bach, Mozart, Beethoven, Schubert, Debussy – had die wat mij betreft gelijk gehad, en me in aanraking gebracht met het allermooiste wat er ooit op aarde is geschreven.

Tijdens mijn studies Filosofie en Literatuurwetenschap had ik iets soortgelijks meegemaakt. Zes jaar lang had ik vrijwel alleen boeken van mannen gelezen, met filosofe Hannah Arendt en romanschrijver Virginia Woolf als enige uitzonderingen die de regel bevestigden. Onder mijn filosofiedocenten had zich zelfs niet één vrouw bevonden; tientallen mannelijke hoogleraren en universitair docenten passeerden van semester tot semester de revue. Ik heb in al die jaren waslijsten boeken moeten lezen, maar nooit drong het bewust tot me door dat al die intieme, innerlijke gesprekspartners, die schrijvers en denkers die ik als mijn beste vrienden ging beschouwen, allemaal van het andere geslacht waren. Blijkbaar vond ik dat vanzelfsprekend, en nam ik stilzwijgend aan dat genialiteit een eigenschap van mannen is.

Vrouwelijke stemmen

Pas na mijn afstuderen, toen er geen voorgeschreven leeslijst meer was, stelde ik me bloot aan boeken van vrouwen, en wederom was ik verrast door de vreugde die het me gaf om te ontdekken dat ook mensen van mijn eigen geslacht prachtige dingen kunnen maken. Sindsdien heb ik zelfs de stille afspraak met mezelf gemaakt dat ik de komende jaren alléén nog maar boeken van vrouwen lees. Op mijn leestafeltje liggen dan

Vorig jaar ontving Myrthe Meester een album met prachtige barokke madrigalen van Barbara Strozzi, een zeventiende-eeuwse vrouwelijke componist. Ze was verrast door haar eigen blijdschap en verbazing: een vrouw die kon componeren! En wel zo goed dat ze haar liederen eindeloos bleef draaien! Toen ze Strozzi een ereplekje in haar cd-collectie toebedeelde, liet Myrthe Meester haar ogen langs de rijen schieten, en pas geleidelijk drong het tot haar door: honderden albums van klassieke componisten, maar nul procent was vrouw. Nul!

Klassieke muziek: een mannen-universum?

—
tekst: Myrthe Meester
—

ook stapeltjes boeken van – ja, daar is ze weer – Virginia Woolf, maar ook Clarice Lispector, Maggie Nelson, Valeria Luiselli, Sheila Heti, Bregje Hofstede, Hanna van Binsbergen, Niña Weijers. Ik krijg zelfs geleidelijk de indruk dat vrouwen anders schrijven, wat ik alleen kan beschrijven door in clichés te vervallen: intiemer, zintuiglijker, lichamelijker, springeriger en spontaner, minder systematisch en traditioneel.

Een bijkomend voordeel is dat de hoofd- of ik-persoon in boeken van vrouwelijke auteurs over het algemeen (niet altijd) een vrouw is. Tijdens mijn studiejaren heb ik altijd beweerd dat ik me unisex voelde, misschien zelfs meer man dan vrouw, omdat ik me onophoudelijk met mannelijke schrijversstemmen identificeerde. Pas sinds ik boeken van vrouwen lees, besef ik dat ook de vrouwenstem een volwaardige stem is, een volwaardig perspectief op de wereld, iets wat kennelijk – ja, gelukkig! – niet aan mannen voorbehouden is. Dat is toch logisch, zou je zeggen? Maar voor mij, een meisje dat zes jaar mantentekst na mantentekst verslond en analyseerde, was het dat niet. Ik stond op en ging slapen met Plato, Kierkegaard, Heidegger en Dostojevski in mijn hoofd, en leefde in een mannenuniversum.

Op zoek naar componistes

Terug naar dat andere mannenuniversum, de klassieke muziek. Toen Barbara Strozzi me eenmaal wakker had geschud, werd ik langzaam blind voor de verschillen tussen de grote componisten onderling, maar begon ik ze te beschouwen als een uniform blok: 'de westerse blanke man'. Ontdekte ik een geweldige componist, bijvoorbeeld Ernest Bloch of de late Liszt, dan voelde ik stevast een licht verdriet omdat dit alwéér een man was, een nieuw bewijs van de creatieve superioriteit van het andere geslacht. Als ik het aan het toeval overliet, aan de algoritmes van YouTube en de keuzes van cd-maatschappijen, dan zou de klassieke muziek voor mij altijd een mannenuniversum blijven, besepte ik. Het werd tijd dat ik zélf actief op zoek ging naar vrouwen, zoals ik me als lezer reeds volledig op vrouwelijke auteurs had toegelegd. De grote, prangende vraag daarbij was: bestaan er componistes die niet alleen goed zijn binnen hun 'eigen soort', de vrouwelijke componist, maar die écht aan hun mannelijke collega's gewaagd zijn?

Na wat leeswerk en gegoogled kwam ik al snel muzikale

Mathilde Wantenaar

Mayke Nas

Ruth Crawford Seeger

Cécile Chaminade

Johanna Bordewijk-Roepman

Elisabeth Luytens

Nadia Boulanger

Marcelle de Manziarly

Louise Farrenc

Calliope Tsoupek

vrouwen zoals Rebecca Clarke en onze Nederlandse Henriëtte Bosmans op het spoor, die componeerden in de lyrische, impressionistische stijl die mij zo dierbaar is. Ik genoot van hun muziek, maar realiseerde me ook dat hun oeuvre niet heel omvangrijk is, en niet op kan boksen tegen grote stijlgenoten zoals Ravel en Debussy. Andere componistes die mij nieuwsgierig maakten, waren de Russische Sofia Goebaidoelina en Galina Oestvolskaja, die geen gemakkelijk in het gehoor liggende werken schreven, maar wél een geheel eigen, uitzonderlijk intense klanktaal ontwikkeld hebben. Er schijnen nog veel meer goede hedendaagse componistes te zijn, vertelde men mij, maar voor werken van Kaija Saariaho of Unsuk Chin, om maar enkele bekende namen te noemen, moet je behoorlijk ontvankelijk voor nieuwe klanken zijn, ingewijd in de eigentijdse gecomponeerde muziek, en dat ben ik niet. Hedendaagse literatuur is voor mij, op z'n zachtst gezegd, een stuk gemakkelijker te behappen dan deze experimentele, abstracte composities. Doe mij dan maar Mathilde Wantenaar, een jonge hedendaagse componiste die teruggrijpt naar vroegere klankwerelden, en die integreert in een eigen taal vol dromerigheid en poëzie.

Bètavakken en het moederschap

In mijn zoektocht besluit ik contact op te nemen met musicologe Helen Metzelaar, docent en onderzoeker aan de UvA en auteur van diverse boeken en essays over vrouwelijke componisten, waaronder de biografie van Henriëtte Bosmans. Zij vertelt me dat er nog altijd veel minder vrouwen compositie studeren dan mannen. 'Waarom dat zo is, is moeilijk om precies te zeggen. In tegenstelling tot de andere kunsten vereist componeren veel kennis van exacte vakken. Jij en ik kunnen een boom tekenen, maar een stuk componeren doe je niet zomaar, daarvoor moet je echt een theoretische achtergrond hebben.' Metzelaar meent dat vrouwen op dat gebied nog steeds een achterstand hebben. 'Maar er zijn tegenwoordig ook jonge vrouwen die heel interessante, ongebruikelijke dingen componeren, heel tof vind ik dat. Ken je bijvoorbeeld Mayke Nas?'

Verderop in ons gesprek laat Metzelaar doorschemeren dat ook het moederschap veel muzikale vrouwen ervan verhinderd heeft om hun componeertalent ten volle te ontplooiën. 'Je kunt natuurlijk niet generaliseren. Maar neem bijvoorbeeld Ruth Crawford Seeger. Zij schreef geniale muziek, maar op een gegeven moment kreeg ze vier kinderen en koos ze ervoor om in de kleuterschool met de kleintjes te gaan zingen. Kennelijk

hebben wij vrouwen altijd een biologisch stemmetje dat zegt: wat doe je met je kinderen? Ga je door met componeren of leg je dat in een la? Mannen hebben dat dilemma niet, of minder.' Metzelaar wijst erop dat vrouwen die écht doorzetten en tientallen jaren muziek bleven schrijven, zoals Bosmans en Oestvolskaja, geen kinderen hadden. 'En Sofia Goebaidoelina schijnt een dochter te hebben, maar daar praat ze nooit over; misschien heeft ze die niet zelf opgevoed, geen idee.'

Ook over het schrijverschap is lange tijd beweerd dat dat niet met het moederschap te combineren valt, maar tegenwoordig zijn er steeds meer moeders die succesvolle boeken publiceren, werp ik tegen. Metzelaar: 'Maar de muziek kent ook een groot sociaal aspect. Je muziek moet uitgegeven en uitgevoerd worden. Je moet contacten in de klassieke wereld hebben; je moet kunnen pushen.' Blijkbaar komt er bij het schrijven van muziek méér kijken dan bij het schrijven van een roman, en zijn daarvoor meer tijd en toewijding vereist, en de afwezigheid van nevenactiviteiten en onderbrekingen. 'Je zou een lijstje van – ik zeg maar wat – veertig Nederlandse componistes kunnen maken, waarvan er dertig geen kinderen hadden. Ik weet niet hoe het getalsmatig precies zit, maar het is zeker iets wat een grote rol speelt.'

Discriminatie

'Kun je dus stellen dat het terecht is dat er nauwelijks vrouwen in de klassieke canon zijn beland, omdat de biologie hen afhoudt van het componeren?', vraag ik Metzelaar een beetje verbouwereerd. Dat ligt volgens de musicologe gelukkig een stuk genuanceerder. Er zijn wel degelijk grote, getalenteerde componistes, meent ze, ook al vormen die een minderheid. Niet alleen hun gelimiteerde aantal, maar ook andere factoren hebben bijgedragen aan hun structurele onzichtbaarheid in het klassieke landschap. 'Stel dat in Europa door alle eeuwen heen tien à vijftien procent van de componisten vrouw was, dan verwacht je toch hetzelfde percentage vrouwen in je cd-collectie? En misschien zelfs ietsje meer, om hen een extra kans te geven.' 'Tien à vijftien procent vrouwen?', vraag ik verbaasd. 'Zeker weten', zegt Metzelaar. 'Qua niveau zouden er talloze – onterecht onbekende – vrouwelijke componisten een plaats in de canon van de klassieke muziek verdienen.'

Dat ze die plaats nooit hebben gekregen, is volgens Metzelaar een kwestie van discriminatie. Ze verwijst naar de studie *Gender and the Musical Canon* (1993), waarin de Amerikaanse muziekwetenschapper Marcia Citron onderzoekt waarom vrouwen zo marginaal zijn

in de klassieke canon. 'Citron analyseert partituren van vrouwelijke componisten, en verdedigt op basis daarvan dat sommige werken van vrouwen écht waardevol zijn, ook al wijken ze af van de verwachtingspatronen die in een bepaalde periode heersten. Neem Cécile Chaminade. Die schreef heel welluidende, vlotte stukken van hoge kwaliteit, maar die worden niet heel hoog geacht.' Volgens Citron kregen mannelijke componisten door de eeuwen heen de ruimte om te experimenteren, maar werden vernieuwende vrouwen minder serieus genomen. 'Dat komt doordat er machtsverhoudingen werkzaam zijn in een maatschappij', verklaart Metzelaar. 'Dirigenten waren allemaal mannen. Dat zijn ze nu trouwens nog steeds bijna allemaal. En de docenten die compositie doceerden trokken – bewust of onbewust – mannen voor, omdat de verwachting was dat vrouwen toch wel kinderen zouden krijgen en hun vakgebied vroegtijdig zouden verlaten.'

'Dus wat een vrouw deed was bij voorbaat minder interessant?', vraag ik. Metzelaar bevestigt dat. 'Er zijn nog steeds talloze mannen in de muziekwereld die zo denken, maar dat van zichzelf niet inzien. Zij beweren dat ze iedereen gelijkwaardig behandelen, en dat ze niet kijken naar geslacht, maar alleen naar kwaliteit. Dat argument doet het altijd goed, want wie wil er nou geen kwaliteit? Wie wil er tweederangs? Dat wil niemand. Maar dat wil niet zeggen dat er geen vooroordelen jegens vrouwen meer heersen.' Metzelaar wijst op de muziekhistorische handboeken, die nog steeds geheel gericht zijn op 'de geniale mannen. En dan krijg je een héél klein beetje ruimte voor Clara Schumann en Fanny Mendelssohn, één regeltje...'

Typische vrouwenmuziek

Ook heerst er volgens Metzelaar nog steeds het vooroordeel 'dat vrouwen kleiner schrijven, pianomuziek, liedjes. Toen ik muziekgeschiedenis doceerde aan het conservatorium, liet ik weleens Fanny Mendelssohn of een Nederlandse componiste horen, en koos ik met opzet voor een stuk met volle koor- en orkestpartijen.' Het lukte de studenten dan niet om te raden door wie het geschreven was, omdat een dramatische orkestratie over het algemeen niet met vrouwelijkheid worden geassocieerd. 'Andersom wordt er over iets zachts en lieflijks in een muziekstuk vaak gezegd: "oh, dat is het voorjaar, of de natuur", en dat wordt dan gekoppeld aan het tweede, zogenaamde vrouwelijke thema. Dat gaat heel ver.'

Zelf gelooft Metzelaar niet dat er zoiets als typisch

wrouwelijke muziek bestaat. 'Tegenover elk lieflijk liedje van een vrouw kun je een dozijn lieflijke liedjes van mannen zetten.' In orkesten zie je gelukkig reeds dat clichés rondom vrouwelijkheid – bijvoorbeeld dat de harp een typisch vrouweninstrument zou zijn, en de trompetten en het slagwerk manneninstrumenten – aan het verdwijnen zijn. 'Zelfs het aantal vrouwelijke dirigenten is de laatste tien jaar omhoog gegaan. Voor het Radio Filharmonisch Orkest staat nu een vrouw. In de uitvoerende muziekwereld is het beeld langzamerhand aan het veranderen.' Maar wat de programmering betreft gaat dat helaas langzamer: 'De ZaterdagMatinee programmeert veel muziek van componistes, maar de meeste orkesten maken behoudende keuzes. 'Zodra je iets avontuurlijks programmeert – of het nu eigentijds is of van een vrouw, of allebei – dan zegt het oudere echtpaar: "Dat kennen we niet", en dan blijven ze weg.' Blijkbaar is muziek van vrouwen per definitie iets avontuurlijks.

Inhaalslag

Na mijn gesprek met Helen Metzelaar blijven de woorden 'tien tot vijftien procent' door mijn hoofd spoken. Als er door de eeuwen heen werkelijk zo'n groot aantal vrouwelijke componisten actief is geweest, zou het toch mogelijk moeten zijn om mijn cd-collectie ruimschoots met hun werken te verrijken? Ook als je toevallig, zoals ik, niet zo'n liefhebber bent van de romantische muziek van Clara Schumann en Fanny Mendelssohn, dat tweetal waarnaar iedereen – haast als een excuus – verwijst wanneer je klaagt over de afwezigheid van vrouwen in de klassieke canon. Ik voel me vastbesloten om op nader onderzoek te gaan, en besluit te beginnen bij www.vrouwenmuziek.nl, de website van de helaas in 2004 opgeheven Stichting Vrouw en Muziek, waaraan Metzelaar sinds de oprichting in 1985 verbonden is geweest. Op de website vind je een uitgebreide lijst van Nederlandse componistes, evenals recensies van cd's met muziek van vrouwelijke componisten overal vandaan. Het eerste wat ik ontdek is het fluittrio van Marcelle de Manziarly, en meteen raak ik in de ban van haar mysterieuze, onmiskenbaar Franse klanken. Als ik zo doorga en gedurende de coronacrisis alleen nog maar muziek van vrouwen luister, zou ik in staat moeten zijn om een flinke inhaalslag te plegen. Wie doet er mee?

INFO
www.vrouwenmuziek.nl